

5777

Torah from Around the World

De rechtvaardige zal bloeien als een palmboom; als een ceder op de Libanon gedijen (psalm 92:13). Zoals de palm en de ceder kronkels noch overtollige groeisels hebben, zo kent de tsaddiek achterbaksheid noch overtolligheid. Zoals de palmboom en de ceder lange schaduwen vooruit werpen, zo strekt de beloning voor de rechtvaardige zich ook 'ver uit'. Zoals de palmboom en de ceder zich omhoog richten, zo richt het hart van de tsaddiek zich op God. Zoals de palmboom en de ceder hun verlangens hebben, zo heeft de rechtvaardige een verlangen: zijn verlangen geldt de Eeuwige.

Genesis Rabba, Lech lecha, 41:1

Sjabbat 15 april 2017 / 19 nisan 5777, Chol haMoëd Pesach Sjemot: 34:1-26 en Dewarim 10:12-19

Tanach blz. 179 en 372

Haftara: Jechezkeel 37:1-14

Tanach blz. 1114

Commentaar: Abigail Pogrebin, journaliste en interviewer voor The JCC in Manhattan, New York. Ze publiceerde 'Stars of David: Prominent Jews Talk About Being Jewish', 'One and the Same' en 'Showstopper' en is co-auteur van de jaarlijkse lijst van Belangrijkste Rabbijnen voor het weekblad Newsweek.

Vertaling: Tamarah Benima

[Het Engelse origineel](#)

'Maak de seider niet zo plat als een matse - Probeer dit thuis!'

Er bestaat geen excuus voor een vervelende seider. Het verhaal van Pesach is te dramatisch, de thema's die aan de orde komen zijn te urgent, de gasten te energiek om eenvoudigweg door de haggada heen te racen om je zo snel mogelijk op de matseballensoep te kunnen storten. Desondanks biechten veel joden op dat ze het eerste deel van de seider proberen in te korten om de kinderen erbij te kunnen betrekken. Er zijn er ook veel die toegeven dat ze dezelfde tekst ieder jaar op dezelfde manier reciteren, zonder dat ze in de gaten hebben dat hun gasten niet meer luisteren. Daarom verander ik voor deze gelegenheid van een journalist

in een goed nieuws brenger. Een seider moet opwindend zijn en het is niet zo moeilijk om dat voor elkaar te krijgen. Of liever, als hij niet opwindend is, dan toch tenminste *echt* interessant. En zelfs gedenkwaardig. Vooral voor de kinderen.

En dat niet alleen omdat het erbij betrekken van de kinderen een doel is waar je een warm gevoel van krijgt, maar omdat *het juist gaat om de kinderen*. Vraag het de rabbijnen maar. „Het leren van de jonge kinderen om vragen te stellen is een wezenlijk aspect van Pesach,” schrijft rabbijn Jonathan Sacks in zijn boek, getiteld *Haggada*. „Dat is zo zeer het geval, dat de haggada – het verhaal – een antwoord moet zijn op een vraag die door een kind wordt gesteld. Eeuwenlang hebben de rabbijnen gehamerd op dit punt: de seider is zo *ontworpen* dat de kinderen het interessant blijven vinden. Elke eigenaardige handeling – het wassen van de handen, het indopen van de peterselie, het verbergen van de *afikoman*, het leunen naar de linker kant – is bedoeld om de nieuwsgierigheid op te wekken. Die nieuwsgierigheid zorgt voor aandacht, die op zijn beurt voor een diepere band zorgt, die op zijn beurt de continuïteit van het geheel zeker stelt.

„De ouderwetse manier om een seider te doen, waarbij de grootouders de hele haggada al mompelend doornamen, was in feite – zelfs vanuit het gezichtspunt van de halacha (joodse wet) – zeer slecht,” zegt rabbijn Arthur Green, de rector van Hebrew College in Boston. „Omdat het niets te maken had met ‘vertel het je kind’; het had niets te maken met de overdracht van de inhoud.” Willen we niet liever dat onze gasten – van welke leeftijd ook – goed nadenken en met elkaar praten over de passages in de haggada, in plaats van ze luid voor te lezen?

Wat volgt zijn kleine vindingen die ik deed in de acht jaar dat ik de seider leid voor familie en vrienden, soms wel met 35 mensen. Ik beweer niet dat ik iets heb geschapen dat voor een openbaring kan doorgaan. Maar bij ons werkt het: de kinderen blijven betrokken en de volwassenen alert. Mijn pogingen mogen dan niet wetenschappelijk onderbouwd zijn, ze zijn in de praktijk getest. Ze vormen bovendien geen radicale afwijkingen van de traditie, maar zijn daarin geworteld. Ik probeer de grondslagen van de seider in Technicolor te schilderen, het verhaal en de rituelen te verlevendigen op een manier die ze bruisend maakt en waardoor ze in de herinnering blijven. En het allerbelangrijkste is dat ik de kinderen die kunnen lezen uitnodig om *volledig* mee te doen, de hele avond, en niet alleen de vier vragen te stellen en op te fleuren tijdens het *Dajeno*.

I Als kinderen het moeten onderwijzen, vergeten ze het niet

Ik ben ervan overtuigd – en heb daar nu het bewijs van gezien – dat als kinderen een les over de seider moeten voorbereiden, ze hem zullen onthouden. De rol van leider maakt ze kritisch over het verloop van de avond, en ze zitten op het puntje van hun stoel te wachten tot hun gedeelte aan de beurt is. Wanneer de kinderen worden uitgenodigd om aan tafel les te geven, geeft dat een krachtig signaal af: *het verhaal gaat ook over jou – en we vertrouwen erop dat jij het kan overdragen en het ritueel in stand kan houden*.

Ongeveer zes weken van tevoren vraag ik de kinderen: kies jouw onderdeel. Ze kunnen bijvoorbeeld een keuze maken uit de seiderschotel, de vier bekers, de vier kinderen, het lamsbloed, de *afikoman*, Elija, etc. De leeftijd is geen bezwaar. Iedere ouder weet dat een

zeven-jarige de matse of de plagen net zo goed kan uitleggen als een 16-jarige; het verschil zit in het niveau. Elk jaar verandert de blik van het kind, en dat is een voordeel, geen obstakel.

De opdracht die ik geef is eenvoudig: bereid jouw onderwerp voor op elke manier die je wilt – maak een parodie, zing, rap, maak een collage, een cartoon, een nieuwsverhaal, een video, een power point presentatie – wat je ook maar bedenkt; maar niet langer dan vijf minuten. Zodra wij bij jouw gedeelte in de seider komen, heb jij het voor het zeggen.

Het gaat mij erom dat de kinderen leren om iets voor te bereiden. Ze ontdekken snel genoeg hoe gemakkelijk het is om informatie over de seider op te zoeken, en dat hoe ‘rijker’ het feest is, hoe groter de beloning is voordat we gaan eten. Ze ontdekken ook hoe bevredigend het is om leiding te geven en anderen iets te leren. „Er moet een permanent gesprek zijn tussen de generaties,” zegt Sacks.

II Laat de seider helemaal over vragen gaan.

Omdat de seider over vragen stellen gaat, is mijn persoonlijke haggada permanent in ontwikkeling. Ik gebruik daarvoor haggadot van rabbijnen en geleerden als Jonathan Sacks, Ron Wolfson, Joy Levitt, Yitz Greenberg, Arthur Waskow, Michael Strassfeld, Wayne Dosick, Elie Wiesel, Fran Klagsbrun, David Teutsch, Tamara Cohen, Lawrence Hoffman, Esther Broner, Edgar Bronfman sr., Jonathan Safran Foer, David Arnow, en anderen. Bovendien maak ik gebruik van derasjot en essays van veel rabbijnen (welke rabbijn heeft geen uitleg van Exodus gegeven?). (In Nederland kan men bijvoorbeeld de Brede Hagada gebruiken, red.) Rabbi Ron Wolfson schrijft in zijn gedetailleerde gids *Passover*: „Er zijn er die de mening zijn toegedaan dat de verplichting om de haggada te vertellen slechts geldt als er een vraag wordt gesteld. Kan er enige twijfel bestaan over het belang van het stellen van vragen tijdens de seider?”

Ik heb veel te veel vragen verzameld in mijn haggada, maar zij vormen slechts de aanleiding voor verdere vragen. Een paar voorbeelden:

„Waarom denk je dat Mosje nauwelijks genoemd wordt in de haggada, terwijl hij degene was die de Jisraëlieten naar de vrijheid moest leiden?”

„Mosje sputterde tegen toen God hem de eerste keer vroeg om de leidersrol op zich te nemen. Kan het zijn dat twijfel aan je eigen capaciteiten een teken van groot leiderschap is?”

De jongste gasten krijgen vragen als: *„Het is moeilijk om het bitterkruid te eten zonder een vies gezicht te trekken, want het smaakt vies – dat is ook de bedoeling. Welk voedsel zou jij kiezen als vervanging voor maror?”*

De gasten weten niet wanneer zij de volgende vraag krijgen voorgelegd, wat iedereen bij de les houdt. Het gaat er niet om dat men alles van het Jodendom weet. Het gaat er niet om de onwetendheid van de gasten te benadrukken, maar om de deelnemers erbij te betrekken: elke mening voegt iets toe.

III Als je er een spelletje van maakt, vergeten de kinderen dat het om leren gaat.

Zodra we bij het *maggied*-gedeelte komen – het vertellen van het verhaal over de Exodus – kun je er voor kiezen om ‘*Speed Maggied*’ te spelen, in plaats van het verhaal eenvoudigweg te lezen. Ik gebruik bij het stellen van de vragen een stopwatch; de kinderen moeten zo snel mogelijk het antwoord roepen. Bijvoorbeeld:

- Wie vindt Mosje en haalt hem uit zijn biezen mandje – de vrouw van de Farao of zijn dochter? (zijn dochter)
- Wat antwoordt Mosje als God zijn naam roept vanuit het brandende braambos? (‘hineni – hier ben ik’)
- Wat vindt God de ergste plaag? (het doden van de eerstgeborenen)

Elk jaar proberen we het record van vorig jaar te breken. De kinderen zijn dol op de uitdaging en de snelheid, maar het maakt ook dat ze het verhaal goed genoeg willen leren kennen om aan het spel mee te kunnen doen. Als het over joodse kennis gaat, ben ik voor competitie. Het moet *cool* zijn om te weten wie de eerste was die de Rietzee inliep. (Nachsjon)

IV Momenten van stilte kunnen net zo krachtig zijn als het gepraat

Tijdens onze seider vraag ik vier kinderen of iedereen even stil kan zijn (dat is niet gemakkelijk met joden aan tafel). De eerste keer tijdens het handen wassen en het eten van de *karpas*, want de twee handelingen horen bij elkaar. De tweede keer tussen het handen wassen en *motsi*, om dezelfde reden. De derde keer om na te denken over de metafoor van de gebroken matse: *Wanneer heb je je gebroken gevoeld? Is er iemand geweest die jou heeft geholpen uit de gebrokenheid te komen en die je weer heel heeft laten voelen? Denk aan deze persoon. Heb jij ooit iemand in die situatie kunnen helen? Kun je je voorstellen dat jij morgen iemand helpt?* De vierde keer vraag ik na te denken of we in het afgelopen jaar een vreemdeling hebben verwelkomd, zoals de haggada opdraagt. *Je hoeft dat niet met de anderen aan tafel te delen, maar wees wel eerlijk met jezelf. Heb je dat daadwerkelijk gedaan?*

V Verlevendig het *Dajenoë* met sjalotten

De Perzische traditie kent een heerlijk gebruik: tijdens het *Dajenoë* slaan de gasten elkaar (zachtjes) met sjalotten om de zweepen van de Egyptische slavendrijvers na te doen. Ik leg de lente-uien naast ieder bord (nog een aanleiding voor de kinderen om ‘waarom’ te vragen), en laat weten dat het iedereen vrij staat om zijn burens te geselen tijdens het refrein van het *Dajenoë*. (Alleen tijdens het refrein, anders wordt het een chaos).

VI De joodse vreugde van het debat

Vorig jaar had ik tijdens het tafeldekken onder ieders bord een papier met een mening – of stellingname – gelegd, die hij of zij moest verdedigen tegen een opponent die van tevoren door mij was uitgekozen. Ik gaf het stel één minuut om ‘hun’ mening te verdedigen, elk 30 seconden. Bijvoorbeeld, mijn vader had mijn neef als opponent.

De stelling die mijn vader moest verdedigen: *De Jisraëlieten deden er verkeerd aan om na de doortocht door de Rietzee te dansen terwijl het Egyptische leger achter hen verdronk.*

Mijn neef moest deze stelling verdedigen: *Het was volkomen terecht dat de Jisraëlieten dansten na de doortocht door de Rietzee terwijl hun vijanden achter hen verdronken.*

Zulke mini-debatten zijn niet alleen onderhoudend, ze dwingen de debaters ook om zich met de dilemma's in de tekst bezig te houden.

Een ander voorbeeld als onderwerp voor een debat (maar het geeft meer plezier als je ze zelf bedenkt).

Stelling : *God verhardde het hart van de Farao; daarom kan hij niet helemaal verantwoordelijk worden gehouden voor zijn obstinaatheid.*

Tegen-stelling: *De Farao was volledig verantwoordelijk voor zijn hardnekkigheid, want hij had vele gelegenheden (gehad) om de Jisraëlieten de vrijheid te geven.*

Je hebt nu een idee hoe het werkt.

VII Seider/seder betekent orde: Weet je wat het volgende onderdeel is?

Zet alle vijftien onderdelen van de seider (je kunt ze gemakkelijk vinden op internet) op aparte kaarten en vraag de kinderen om zo goed mogelijk te raden wat de volgorde is. Je kunt ze vastprikken op een bulletin bord of op de muur vastplakken.

Ze zullen er voor moeten samenwerken om het uit te puzzelen, maar het doel is dat de kinderen de seider in beeld krijgen en visueel de grotere plaat krijgen. Uiteindelijk zullen ze genoeg zelfvertrouwen hebben om zelf een seider te leiden.

VIII Verbind het symbool met de betekenis

Op de ene kant van het bulletin bord of op een set kaarten zet je de volgende symbolen: matse, ei, peterselie, lamsbotje, charoset, maror, tien druppels wijn, etc.

Aan de andere kant zet je de betekenissen die de kinderen bij het juiste symbool moeten zetten: heelheid, bitterheid van de slavernij, opnieuw worden geboren, metselspecie gebruikt door slaven, tranen voor de doden onder de Egyptenaren, een snelle vlucht, Tempeloffer, etc.).

Nogmaals, het is maar een manier om de aandacht te vangen en ervoor te zorgen dat de kinderen dingen zullen onthouden.

IX Volgend jaar in Jeruzalem

Pesach herinnert ons eraan dat de profeet Elija de komst van de messias zal aankondigen. Die zal alleen komen als wij ons aandeel in het helen van de wereld hebben gedaan; als wij ervoor hebben gezorgd dat er geen slavernij meer is – wereldwijd geen slavernij meer en voor elk individu geen slavernij meer.

‘Volgend jaar in Jeroesjalajiem betekent ook, naast de letterlijk betekenis, ‘Volgend jaar geheeld’. Geïnspireerd door de website van Lab/Shul Passover, heb ik vorig jaar kaarten uitgedeeld en iedereen gevraagd om op de ene kant van de kaart te beantwoorden:

Dit is de manier waarop ik me vrij voel: _____

En op de andere kant van de kaart hier op te antwoorden:

Dit is de manier waarop ik me niet vrij voel: _____

Ik vroeg ze om de kaart met hun antwoorden in een envelop te doen, waarop zij zelf het adres schreven. Dit jaar heb ik elke persoon een paar dagen voor Pesach hun kaart gestuurd, zodat ze hun antwoorden van vorig jaar konden teruglezen en nadenken over de vraag of zij dit jaar hetzelfde antwoord zouden geven.

„Wat het ook is dat jou beperkt of tot slaaf maakt,” zegt rabbijn Arthur Green, „je moet jezelf vragen: Wat houdt mij tegen, wat is mijn innerlijke slavernij? Wat verhindert me om in verbinding te staan met het diepste in mijzelf, met de aanwezigheid van God in mijzelf, en hoe ik kan ik mij van die belemmering bevrijden?”

Onze persoonlijke ‘bedrukkende plek’ – de vertaling van *Mitsrajiem* (Egypte) – heeft misschien niets te maken met de ‘bedrukkende plekken’ van het lijden in de wereld. Maar aan de seidentafel beginnen we met de pijn die het dichtste bij ons is; misschien kunnen we ons dan een voorstelling maken van de pijn van bevolkingsgroepen ver weg.

Ik biecht op dat ik zelden de neiging heb om tijdens de seider te spreken over actuele strijdtonelen. Maar dat komt niet omdat ik geen compassie heb voor de sekslaven in Thailand, de wezen in Rwanda of de kinderen in Gaza. Maar ik denk dat het ter tafel brengen van deze moderne plagen tijdens de seider vaak iets vreemds heeft, het lijkt voort te komen uit een verkeerd zelfbewustzijn en een opgelegde ernst. Maar ik vraag mijn gasten wel degelijk – zoals jullie ook doen, dat weet ik uit ervaring – om na te denken over de Faraos van tegenwoordig en over hun verwoestende invloed. Noem hun namen. Maar ik heb nog geen oefening gevonden waardoor op een organische manier, zonder dat die kunstmatig politiek wordt, de verbinding te leggen met de wereldproblemen die in de kranten te vinden zijn.

„Ik ben veel meer geïnteresseerd in spirituele bevrijding dan in politieke onderwerpen,” zegt Green. „Voor mij gaat het over innerlijke vrijheid, het *Mitsrajiem* van de geest en het Egypte van de ziel... Je moet spreken over alle plekken waar we slaaf zijn; dat is de echte uitdaging. Om het te laten gaan over de politiek is te gemakkelijk. Het moet over *ons* gaan.”

Dat gezegd hebbende, gelooft hij dat onze collectieve worsteling met betrekking tot Israël wel ter tafel moet komen. „We moeten vragen ‘Zijn we de onderdrukten of de onderdrukkers? En we moeten (het antwoord, red.) incasseren. Het is niet gemakkelijk voor ons.”

Een zaak die ik in mijn haggada heb staan is een controversieel gedeelte (toegevoegd in de Middeleeuwen), dat veel joden eruit hebben gesloopt, en dat bekend staat als ‘Stort Uw toorn uit’ (*Sjfoch chamatcha*). Daarin wordt God opgeroepen wraak te nemen op de volkeren die het joodse volk slecht hebben behandeld: „*Stort Uw toorn uit over de volkeren die U niet*

kennen (...) en laat hen niet ontkomen aan Uw woede.” Dit lokt altijd een belangrijke conversatie uit over de vraag of wraak een plek heeft in de ethiek van compassie, die kenmerkend is voor Pesach. Rabbijn Green kiest ervoor hem in de seider te behouden. „Ook al zijn een aantal van mijn gasten van streek als ik dat doe,” zo geeft hij toe. „Het gaat om een deel van de joodse geschiedenis. Ik denk dat er ruimte is om boos te zijn over wat ons is aangedaan.”

Maar hij benadrukt dat we onszelf ook de spiegel moeten voorhouden. „Het gaat niet alleen om ‘Stort uw toorn uit over de niet-joden’ – dat is niet wat er wordt gezegd. Het zegt: ‘Stort uw toorn uit over de volkeren die u niet kennen.’ Soms gedragen wij Amerikanen of wij joden ons alsof we de wil van God niet kennen. Dan verdienen *ook wij* die toorn.”

Misschien is het analyseren van wraak te complex voor een 7-jarige (hoewel, laten we daar eerlijk over zijn, een ander lik op stuk geven een zeer bekend fenomeen is op de speelplaats), maar zelfs een 12-jarige kan erover meepraten of wraak een plek zou moeten hebben in ons joodse waardensysteem of niet. Deze vragen zijn niet te gecompliceerd om te bespreken; zij geven de discussie handen en voeten.

De haggada is niet breekbaar zoals het Pesach servies. Het is een levend document en hij spreekt ieder jaar met ons. We moeten in gesprek gaan en iedereen aan de seidertafel aanmoedigen om mee te doen. Vooral de kinderen.